

М. ДИНИЋ

ПРЕГЛЕД
ОПШТЕ ИСТОРИЈЕ
СРЕДЊЕГА ВЕКА

ДРУГО ИЗДАЊЕ

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧКО И КЊИЖАРСКО ПРЕДУЗЕЋЕ ГЕЦА КОН А. Д.
12 КНЕЗ МИХАИЛОВА 12
1938

Средњи век обухвата доба опште историје од пропасти Западне Римске Империје (476) до краја XV века. Као крај ср. века узима се година пропасти Византије (1453), или проналаска Америке (1492), или почетка реформације (1517).

П Р В И Д Е О
(476—1096)

1. СЕОБА НАРОДА (375—568)

Продирање Хуна у Европу (375) изазива велику сеобу народа. Германци уништавају римску империју (476) и римску културу и оснивају своје државе. Помешани са Романима, варвари образују нове народе (Шпанци, Французи, Италијани), а на рушевинама римске културе развија се нова европска култура.

Германи, народ индоевропског порекла, живели су између Дунава, Рајне и Висле. Вера им је била многобожачка: *Вуотан* (Один), бог неба и ватре; *Донар*, бог олује; *Зио*, бог рата; *Балдур*, бог пролећа; *Ерта*, богиња земље; *Фреја*, богиња плодности итд. Кипови богова смештени су по гајевима; њима се приносе жртве. Душа по смрти иде у *Валхалу* (рај) или *Нифелхајм* (пакао).

Германи су били подељени на племена: *Саси*, *Готи* (*Остроготи* и *Визиготи*), *Франци*,

СТАМПАРИЈА
ДРАГ. ГРЕГОРИЋА
БЕОГРАД

Лангобарди, Бургунди, Вандали, Англи, Свеви, Алемани итд. Нека су племена имала краљеве, друга су бирала вођу само за време рата. Племенске послове решава скупштина слободних људи. Друштво се дели на слободне, полуслободне и робове. Развијена је крвна освета, на суду се обично примењује ердалија (божји суд).

375 Хуни, номадски народ монголске расе, продиру кроз „Вратнице Народа” у Европу (375), покоре Источне Готе, који су се настанили северно од Црног Мора, затим се настане у Панонији. Њихов владар Атила (434—453) образова врло моћну и пространу државу, удари прво на Византију и опустоши Илирију и Тракију, затим провали у Западно Римско Царство, где га војсковођа Аеције, помогнут од Франака и Визигота потуче на Каталаунском Пољу (451). Идуће године удари Атила на Италију, разори Аквилеју, али га од Рима одврати папа Лав I и болест у војсци. По смрти Атилиној (453) ослободе се покорени народи (Остроготи, Гепиди, Херули, Словени), а Хуни се повуку у Јужну Русију.

410 Визиготи, бежећи испред Хуна, пређу на Балкан (376), разбију цара Валенса код Једрена (378), где овај погибе. После смрти Теодосија Великог опустоше под својим краљем Аларихом Балк. Пол., а доцније пређу у Италију, освоје и опљачкају Рим (410). Аларих умре у јужној Италији, а његов наследник Атаулф оде у Галију, освоји Толозу и оснује државу између Лоаре и Пиринеја.

Доцније освоје Визиготи Шпанију, али их Кловис потисне из Галије (507). Њихову државу униште Арабљани (711).

Вандали пређу преко Галије у Шпанију (409) и населе њен јужни део (Андалузија). Потиснути од Визигота пређу под краљем Гензсриком у Африку (429), освоје Картагину (439), која им постаде престоница, затим Сардинију, Корзику и Балеаре (држе јаку флоту). Године 455 заузму Рим и страшно га опљачкају („вандализам”). Вандалску краљевину уништи (534) византиски војсковођа Велизар.

Свеви пређу Галију и настане се у северозападној Шпанији (408), али их доцније покоре Визиготи (585).

Бургунди се настане прво (406) на левој обали Рајне, затим пређу у долину Роне и Соне (Бургоња); брзо се романизују. Њихову државу униште Кловисови синови (534).

Англи и Саси пређу (око 450) у Британију, пошто је ову напустила римска војска, и оснују тамо 7 државица (хептархија). Раније становништво се повуче на запад (Уелс) или побеже у Галију (Бретања). У VII веку приме Англо-Саксонци хришћанство. У почетку IX века краљ Егберт уједини Англо-Саксе у краљевину Енглеску (око 830).

Пропаст Зап. Римског Царства (476). У почетку V в. римско царство изгуби Галију, Британију, Африку, Шпанију, те је било ограничено само на Италију. Цареви су били врло слаби; у држави су господарили заповедници војске. Одокар, заповед-

476

ник германске најамничке војске, збаци последњег цара *Ромула Августа* (476), посла царске знаке у Цариград и завлада сам Италијом (престоница *Равена*). Својим војницима Одоакар даде трећину земљишта у Италији, али задржа римско законодавство и управу.

Остроготи се настане, по ослобођењу од Хуна, у Панонији. Њихов краљ *Теодерих Велики* (475—493—526) доби дозволу од Византије, да отме Одоакару Италију, победи овога и погоди се с њим да заједно владају. Убрзо затим мучки га убије и задржа сам Италију (493—526). Теодерих завлада и Сицилијом, Провансом, Нориком, Панонијем и Далмацијом. Женидбеним везама веже за себе визиготског, бургундског, вандалског и франачког краља, те постаје најмоћнији и најугледнији међу варварским краљевима. Старао се да спречи опадање римске културе, подиже градове, путеве, пристаништа, оправља старе грађевине, помаже последње римске књижевнике (филозоф *Боеције*, историчар *Касиодор*). Римљанима повери грађанску управу, а Готима војничку. Тежио је да стопи Готе и Римљане у један народ, али разлика у култури и вери (Готи су *аријевци*) то спречава и доводи до трзавица (смрт *Боеција*). После његове смрти настају раздори и борбе око престола, те Јустинијанове војсковође *Велизар* и *Нарзес* униште остроготску државу (535—555).

563

Лангобарди под краљем *Албоином* продр (568) у северну Италију („*Ломбардија*“).

освоје *Павију*, која им постаје престоница. Тежња лангобардских краљева да освоје целу Италију наилази на отпор папа, који траже заштиту од франачких краљева. Карло Велики победи *Дезидерија*, лангобардског краља, и уништи му државу (774).

Већина германских племена примила је *аријеву јерес* (у IV веку епископ Вулфила шири је међу Зап. Готима и преводи Библију на готски). Зато Германци нису могли да придобију за себе покорене Романе и зато су њихове државе биле врло слабе, те су скоро све биле лако уништене.

2. ФРАНАЧКА ДРЖАВА (481—843)

Од свих германских држава основаних на земљишту римске империје најсјајнију будућност имала је Франачка, чији владари узимају титулу римских императора. Распадом ове постају две најзнатније државе средњег века, Француска и Немачка.

Франци су живели у V в. у сев. Галији подељени на Салијце и Рипуарце. *Клодвиг* (481—511), из династије *Меровинга*, уједини све Франке, победи *Сиагрија*, који је владао Гало-Римљанима између Соме и Лоаре и оте му земљу (486). После победе над *Алеманима* (496) прими *хришћанство*, те тиме придобије Гало-Римљане и цркву, што му олакша освајање Галије. Године 507 победи Визиготе код *Вујеа* и оте им земље до Пиренеја (сем *Септиманије*). Још раније (500) натерао је Бургунде на плаћање данака. Тако је скоро цела

Галија потпала под франачку власт. Престоница му је била *Париз*.

Кловисова 4 сина наследе заједнички државу и продуже освајање, освојивши *Тирингију* и *Бургундију*. *Клотар I* остаде најзад сам да влада (558—61), али и он подели државу синовима (4). Франачка држава се распаде у VII в. на *Аустразију*, на истоку, *Неустрију*, на западу, и *Бургундију*, на југу. Сва власт прелази са неспособних краљева на *мајордومه*, првобитно само управнике краљевог двора (*maior domus*). Аустразиски мајордоми обнове франачку државу. *Карло Мартел* победи Арабљане код *Поатјеа* (732), а његов син *Пипин Мали* збаци последњег *Меровинга* *Шилдерика III* помоћу папе (751) и круниса се за краља. Тако завлада нова династија *Каролинга*.

Пипин Мали (751—768) одбрани папу *Стевана II* од *лангобардског* краља *Астолфа*, који је тежио да освоји целу Италију, и предаде му *Пентапољ* и *Равенски егзархат*. Тако постаје папска држава (756).

Карло Велики (768—814) наследи оца са братом *Карломаном*, али овај ускоро умре (771), те он завлада сам. *Карло* освоји *Лангобардију* (774), покори *баварског* војводу *Тасила* (778), сруши *Аварску државу* освојивши *Хринг* (799). Под његову власт дођоше *Словенци* и *Хрвати* до *Цетине* и *Врбаса*. На југу ратовао је *Карло* са *Арабљанима*. При повратку нападно *Баски* у *Пиренејима* заштитницу и убију заповедника *Роланда* у *кланцу Ренсевоу* (788). Најтежи и најважнији

рат водио је *Карло* са *Сасима* (772—804), који су се очајно бранили под вођом *Витукиндом*, али их најзад покори и покристи: *Германија* улази у *коло хришћанских земаља*. Пошто је освојио велики део земаља *Зап. Римског Царства*, *Карло* се споразуме с папом *Лавом III* да га овај круниса за *римског императора* (на *Божих* 800 г.). Због овога дође до сукоба са *Византијом*. Ова је најзад признала *Карлу* царску титулу и посед земаља до *Цетине* миром у *Ахену* (812).

Карло подели државу на *грофовије*, којима управљају *грофови*. За одбрану границе уреди *марке* (*Аварска*, *Данска*, *Фурланска*, *Шпанска*, *Бретонска*), којима заповедају *маркгрофови*. Краљеви изасланици (*missi domini*) надгледају рад чиновника и суде. Сам или са сабором *Карло* издаје законе, *капитуларе*. Он нема сталне престонице, већ се сели из једног дворца у други. Најчешће је боравио у *Ахену*.

Карло помаже просвету, отвара школе, потстиче реформу правописа и преписивање књига, окупља око себе књижевнике; историчар *Ајнхард* (*Анали*, *Живот Карла Великог*), *Павле Бакон* (*историја Лангобарда*), *Алкуин* итд. Помаже земљорадњу, трговину и индустрију, подиже путеве и мостове, установљује сајмове.

Лудвиг Побожни (814—840), слаби и неспособни син *Карлов*, стално се бори са синовима ради деобе државе. Борба се заврши после његове смрти миром у *Вердену* (843): *Лотар* доби царску титулу, Италију и земље

од Алпа до Северног Мора (између Рајне, Мезе и Севена). Карло Ђелави доби Француску, Лудвик Немачки Немачку. Од тада почиње историја Француске и Немачке. Лотарова држава се брзо распаде.

Велико пространство државе, разноврсност становништва, слабост Карлових наследника, нове инвазије варвара (Нормани, Сарацини, Угри), напредовање феудалиста то су били узроци који су довели до распада франачке државе.

3. ВИЗАНТИЈА (375—1056)

Док је западно царство пропало за време сеобе народа, источно, Византија, одржава се преко 1000 г. захваљујући своме положају, организацији државе и војске, надмоћности своје цивилизације над варварима, вештини своје дипломатије и великој економској снази, Византија врши снажан културан утицај на варваре, нарочито на Словене.

Византија (Ромејско Царство) обухватала је све римске земље источно од линије Београд—Скадар—Велика Сирта (Балк. Пол., Мала Азија, Сирија, Палестина, Египат и Киренаика). У њој је превлађивао грчки елемент и она се брзо развије у грчко-ориенталну монархију. Цар (басилеус) је самодржац, аутократор, божји намесник на земљи, изапостолос тј. једнак апостолима. Он је и над црквом (цезаропапизам). На двору влада необична раскош и етикета. Сталног закона о

наслеђу престола нема: отуда чести преврати и буне.

Војска је била добро извежбана. Поред редовне војске било је и најамника, узиманих међу варварима. Границу су чували акрити, граничари. Византија је имала и велику флоту до XII в. Од тада превласт на мору прелази на Венецију, Ђенову и др. У поморским биткама Грци су се служили чувеном грчком ватром, којом су спаљивали непријатељске бродове.

Управа је у почетку била стара римска (провинције — епархије; подвојеност војне и грађанске власти). Доцније је уведена подела на теме, са стратезима на челу, који имају и војничку и цивилну власт, ради лакше одбране земље од варвара. Управа је централизована: велики логотет, државни канцелар, велики доместик, заповедник војске, велики дронгар, морнарице, епарх, управник Цариграда. Највиши чиновници чине Сенат, с којим се басилеус саветује. Мана управе била је претеран бирократизам.

Византија је била у почетку Средњег Века велика економска сила: трговина је била необично жива — посредовање између Истока и Запада, главни трговачки путеви ишли су преко Византије, — индустрија такође (свила, тканине, метали). Византијски новац циркулисао је свуда по Европи и Азији. Од XII в. Византија губи своју економску моћ у корист италијанских република. Земљорадња је била напредна, нарочито у Мисиру и М. Азији. У почетку је било доста ситних по-

седника, али се они губе доцније и стварају се велики поседи. Слободни сељаци постају колони. Нестанак ситних поседника слаби унутрашњу снагу државе.

Бирократизам, многобројни и тешки порези, верске трзавице, дворске и војничке револуције, снажење великих поседника, који се често буне, — то су били узроци унутрашње слабости Византије.

У V в. Византија страда од Варвара и појаве монофизитске јереси (тврђење да Исус има само једну природу, божанску). Сабор у Халкедону (451) прогласи ово учење за јерес. Цар Анастасије (491—518) подиже ради заштите Цариграда од Варвара, Дуги зид од Црног до Мраморног Мора. Јустин (518—527), пореклом из околине Скопља, од обичног војника постаде заповедник гарде, затим цар. Државом је у ствари управљао његов сестрић и савладар Јустинијан.

Јустинијан (527—565), најзнатнији византијски цар, тежио је да обнови стару римску империју. Његов војсковођа Велизар уништи вандалску краљевину (534) и отпоче освајање Италије од Острогота (535), што доврши Нарзес (555). Од Италије би образован Равенски егзархат. Велизар освоји и југоисточни део Шпаније од Визигота. Јустинијан је ратовао са Персијанцима и Словенима, који продиру на Балкан.

Унутрашња управа. Сукоб између странака, Плавих (присталица аутократије, противници монофизита) и Зелених (присталице монофизита, противници аутократије), дове-

де до велике буне у Цариграду (Ника, 532). Буну у крви угуши Велизар (покољ на Хиподрому). Од тада Јустинијан влада неограничено. Он нареди да чувени правник Трибонијан среди, са једном комисијом, римске законе. *Corpus iuris civilis* садржи: *Codex Justinianus*, скуп римских закона од Хадријана до 529 год.; *Pandectae* или *Digesta*, срећена мишљења великих правника; *Institutiones*, уџбеник за студенте права; *Novellae*, закони које је издао Јустинијан после 529. Овај Законик послужио је као основ модерном европском праву. Јустинијан је много зидао: подизао је водоводе, купатила, путеве, мостове, многобројне цркве, обнављао запуштене градове (Палмира), или од земљотреса разорене (Антиохија, Коринт). Најсјанија грађевина је Хагиа-Софија, црква посвећена светој мудрости (кубе високо 67 м., у пречнику 31 м., мозаици, мермерни стубови у разним бојама итд.), од 1453 претворена у џамију. Јустинијан уништи последње трагове многобоштва затворивши стару филозофску школу у Атини (529).

Силни ратови за обнављање римске империје, раскош на двору и зидање многих грађевина ослабе економски државу. Јустинијаново дело било је кратког века. Византија за владе његових слабих наследника долази до ивице пропасти.

Ираклије (610—641) дође на власт буном. Тада су Византију били притеснили Авари и Словени у Европи, а Персијанци у Азији, који су освојили Антиохију, Јерусалим и Хал-

кедон, према Цариграду. Црква даде Ираклију новац за организовање војске, те он одби прво Аваре и Словене који су 626 опсели Цариград, затим крене на Персију, победи Хозроја II код старе Ниниве (627), што изазива у Персији буну и смрт Хозроја II. Ираклије доби миром све изгубљене земље, али му их убрзо отеше Арабљани. За његове владе населише Словени Балканско Полуострво. Ираклије, хотећи да споји монофизите са правом вером, изазове нову јерес, *монотелитску* (Исус има две природе, али једну вољу).

Лав III Исаурианац (717—740) спасе Византију од Арабљана, одбивши их од Цариграда (717—718) и ослободи М. Азију до планине Таура. Завеле поделу на теме, изда *Еклоге*, прерађен Јустинијанов законик, законе о заштити сељака од велепоседника. Забрана икона изазва огорчену борбу *иконокласта*, противника икона, (цар, више свештенство, просвећени људи) и *иконодула*, присталица икона (калуђери, прост народ). Ова борба трајала је преко 100 година и свршила се победом иконодула (842). Како су се у ову борбу умешале и папе, као присталице икона, то је она много допринела удаљавању источне цркве од западне.

Сукоб између папе и Цариграда поштри се нарочито када Михаило III збаци патријарха *Игњатија* (857), а постави ученога *Фотија*. Папа Никола I искључи Фотија из цркве, а сабор у Цариграду прокуне папу и нападе целибат и *filioque* (додатак Вјерују, да дух

излази и из Сина). Спор је доцније изравнат. Коначни расцеп цркве на католичку и православну извршен је 1054 год. кад патријарх *Михаило Керуларије* затвори латинске цркве у Цариграду, а папа баци анатему на патријарха и грчко свештенство.

Василије I Македонац (867—886) постаде од простог војника савладар *Михаила III*, затим уби овога и завлада сам. Он обнови флоту и оте Арабљанима јужну Италију, наметне Србима и Хрватима своју врховну власт.

Константин VII Порфирогенит (912—959) препусти владу своје савладару *Роману Лекапену*, великом дронгару. Константин се не интересује државним пословима, већ се бави историјом (*De administrando imperio; De ceremoniis aulae byzantinae*). Његова дела су најважнији извор за историју Срба и Хрвата до средине X в.

Јован Цимискије (969—976) уништи Бугарску (972), помогнут од руског кнеза *Свјатослава*, потискује Арабљане до Еуфрата и Тауруса, потчини и Србе.

Василије II (976—1025) угуши у М. Азији буну великаша *Барде Фоке*, а у Европи ратује 40 год. против македонског цара *Самуила* (*Ихтиман* 986, *Сперхеј* 996, *Беласица* 1014). Преобратио је Русе у хришћанство, удавши сестру *Ану* за кнеза *Владимира*, забранио сељацима да отуђују своје имање. Натерао је и хрватске краљеве да признају његову власт. Убрзо после њега изумре македонска династија (1028 мушка, 1056 женска грана); у др-

жави настаје опет расуло и буне (Стеван Војислав, Петар Дељан, Ђорђе Војтех).

4. АРАБЉАНИ

Мухамед даје Арабљанима једну веру и уједињује их. За 100 г. њихова држава прошири се од Индије до Франачке. Дошавши у додир са старим културним земљама (Персија, Сирија, Египат итд.), Арабљани брзо примају њихову културу и развијају своју, најсјајнију културу средњег века.

Арабија је велико полуострво опкољено Црвеним Морем, Арапским и Персијским Заливом. Унутрашњост је пустиња (Нед), а периферија плодна (Хеџаз и Јемен крај Црвеног Мора, Хадрамаут на Арапском, Оман на Персијском Заливу). Становници, Арапи, су Семити. У плодним крајевима су земљорадници, а у унутрашњости номади и пљачкаши (Бедуини). Поцепани су на племена којима управљају шеици. Развијена је крвна освета. Племена имају своје идоле, развијен је и култ небесних тела (сабеизам). Заједничка светиња је Кааба (Ћаба), коцкаст храм у Меки, са црним каменом и 360 идола свих племена. Чувар Ћабе је племе Корејшита. Сваке године владао је у Арабији свети мир (4 м.), када се слободно трговало и одлазило у Ћабу.

Мухамед (571—632), Корејшит из породице Хашем, остаде рано сироче. Као младић ступи у службу удовице Катице и путује све до Сирије, где се упознаје са хришћанством и јудаизмом. Доцније се ожени Катицом. У

својој 40 г. поче проповедати нову веру у једног бога Алаха. Гоњен од Корејшита побегне из Меке у Јатреб (Медина). Ово бегство (622) зове се Хеџира, од које броје Муслимани године. У Медини стече Мухамед много присталица, па с њима освоји Меку (630), разлупа идоле у Кааби али указа нарочито поштовање „црном камену“. Затим покори сва арапска племена и натера их да приме ислам. Мухамедово учење скупљено је у једну књигу, Коран, подељену на 114 глава, сура. Вера је монотеистичка: „Нема бога осим Алаха, а Мухамед је његов пророк“. Мухамед пропише молитву 5 пута на дан, а пре молитве умивање (абдест), пост у месецу рамадану, милосрђе, посећивање Меке, забрањује прављење кипова, свињско месо, алкохолна пића: учи да је судбина човекова унапред одређена (фатализам). Вернике чека на другом свету вечито блаженство (материјална уживања). Предања о Мухамеду сакупљена су доцније у књигу Суну: сунити је признају за свету књигу, а шијити одбацују.

Мухамедови наследници, калифи, су и верске и државне старешине. Абу Бекр (632 до 634), таст Мухамедов, угуши буну у Арабији и отпоче освајање Сирије и Месопотамије. Омар (634—644) створи од Арабије велику светску силу, освојивши целу Сирију и Палестину, Египат (оснивање Каира), Триполис и Персију. Отман (644—656), стар и неспособан, погибе у борби с Мухамедовим зетом Алијом (656—661), али се против овога побуне управник Сирије Муавија. После крва-

- вих сукоба Алија погине, а калиф постаде *Муавија* (661), који основа династију *Омајада* (661—750). Он пренесе престоницу из Медине у *Дамаск* и продужи освајања (опсада Цариграда 673—679). Његови наследници освоје у Азији Јерменију и Туркестан и доврше освајања северне Африке. Војсковођа *Тарик* пређе у Шпанију и потуче Визиготе код *Ксереса* (711). Затим освоје Арабљани све земље до Пиренеја, продиру и у Галију, али их ту победи код *Поатјеа* (732) мајордом *Карло Мартел*. Мало раније потукао их је *Лав III* на мору и суву под Цариградом (717—718). Тиме је заустављено продирање Арабљана у Европу.
- 732
- 750 *Абул Абас* сруши *Омајаде* (750 и оснује нову династију *Абасида*. Све *Омајаде* домами у *Дамаск* и покоље. Један само, *Абдер-Рахман*, побеже у Шпанију, побуни је и оснује *Кордовски калифат* (756). *Абасиди* пренесу престоницу у новоосновани град *Багдад* (762), који убрзо постаје један од најбогатијих и најлепших градова на свету. Због огромног пространства, различитог становништва, верских и династичких борби арапска се држава брзо распадне. После Шпаније, одвоји се *Мароко* (788, *Едрисити*), *Тунис* (800), *Египат* (872, *Фатимиди*). Од *Абасида* најславнији је био *Харун-ал-Рашид* (786—809), који штити уметност и књижевност, натера Византију на плаћање данка и одржава пријатељске везе с *Карлом Великим*. Доцније *Багдадски калифат* све више опада. Световну власт узима заповедник телесне гарде *емир-ел-омра*. Сре-

дином XI в. преплаве калифат *Селџуци*, под *Тогрул-бегом*, који постаде *емир-ел-омра*. *Багдад* разоре Монголи 1258 г.

125

Култура. Освојивши старе културне земље (*Сирија*, *Месопотамија*, *Персија*, *Египат*) Арапи брзо прихватају њихову културу и стварају најсјајнију културу Средњег Века. *Земљорадња* је врло напредна (канални, наводњавање, разношење културних биљака по свима земљама око Средоземног Мора: *пиринач*, *шећерна трска*, *дуд*, *памук*, *поморанца*, *бресква*, *урма* итд.). *Индустрија* се врло брзо развија и арапски градови постају најважнији индустријски центри: *Дамаск* (сабље „*димискије*“) и *Толедо* за оружје, *Кордова* и *Мароко* („*марокен*“) за *кожу*, *Дамаск* и *Мо-сул* („*муселин*“) за најфиније тканине итд. Арапи су најактивнији трговци у средњем веку: они воде врло живу трговину од *Кине* до *Атланског Океана*. *Багдад* је био главни трговачки центар за Исток; његово је пристаниште *Басора*. *Науке* напредују. *Математика* („*арапске цифре*“, *нула*, *алгебра*), *астрономија* (*обсерваторије*), *географија* (*Едризи*, *Ибн-Батута*, *Ибн-Даста*, *Ибрахим Ибн-Јакуб*), *историја* (*Масуди*) *филозофија* (нарочито се *цени Аристотел*), *хемија* (тражи се „*камен мудрости*“ и „*еликсир живота*“, проналази се *алкохол*, *амониак*, *сумпорна киселина* итд.). Врло много се преводи, нарочито грчка научна дела (*Аристотел*, *Птоломеј*, *Еуклид*, *Хипократ*, *Галиен*), која Европљани упознавају преко Арабљана. *Књижевност*: *цвета лирика*, *еп* (*Фирдузије XI в.*: *Шах-наме*), *приповетка*

(Хиљаду и једна ноћ) итд. Постоје многобројни универзитети са огромним библиотекама (Кордова, Каиро, Дамаск, Багдад итд.). Архитектура је раскошна и префињена (мошеје у Јерусалиму, Каиру, Кордови; дворци: Алхамбра у Гренади). Главни украси су колоне са потковичним луком, арабеске, геометријске или у облику лишћа шаре, и мозаици. Скулптуре и сликарства нема (забрањује Коран).

5. ХРИШЋАНСКА ЦРКВА (до 1054 г.)

Разлика културе Истока и Запада, која је довела и до поделе римске империје, изазива и цепање хришћанске цркве на католичку и православну. Док је у Цариграду патријарх увек остао под непосредним надзором императора, у Риму је папа, услед нестанка императора, постао прва власт и тежи да потчини себи и световне господаре.

313 Константин Велики објављује Миланским едиктом (313) слободу исповедања хришћанства и ово убрзо потпуно потискује паганизам. У почетку IV века александриски свештеник Арије ствара нову јерес, тврдећи да је бог син створен од бога оца и да ови нису „јединосустни“. Зато Константин сазове I васељенски сабор у Nikeју (325), где је израђен символ вере и осуђен аријанизам.

325 На Истоку се јављају аскети и пустињаци (анахорети, еремити). Св. Василије (IV век)

оснива први манастир. Св. Бенедикт оснива (у почетку VI века) Бенедиктински калуђерски ред (*Monte Cassino*); главни пропис је: *ora et labora!* Бенедиктинци крче шуме, шире хришћанство и културу међу варварима, преписују старе рукописе.

Папство. Лав I (440—461) спасава Рим од Атиле, штити Римљане од Вандала (455) и подиже углед папа. Гргур I (590—604) уређује богослужење, шаље мисионаре, потчињује ирску цркву. Први велики папа средњег века. Св. Бонифације († 754), „апостол Германије“, шири у овој хришћанство и постаје њен примас. Папа Стеван II добије од Пипина Малог Равенски егзархат и Пентапољ (756), те заснива папску државу (траје до 1870).

Црквене установе. Црквени судови суде све кривице у вези са религијом. Божји мир (*treuga Dei*) забрањује проливање крви од среде у вече до понедеоника изјутра. Екскомуникација, искључење из цркве, било је моћно оружје у папским рукама, као и интердикт, забрањивање црквених обреда, сем крштења и сахране, у читавим земљама. Испаштање, кајање, хаџилук итд. биле су казне које је црква одређивала онима који згреше.

Деоба цркве (1054). Врло рано опажа се разлика између хришћанства јелинског Истока (расправљање догми, отуда многобројне јереси) и романског Запада (обраћа се више пажња на практично уређење цркве). Иконоборство и сукоб између патријарха Фотија и папе Николе II удаљују све више Рим од Цариграда. Најзад сукоб патријарха Михаила

1054 Керуларија (1054) са папом Лавом IX доводи до коначног расцепа цркве на православну и католичку (Разлика: католици усвајају *filioque*, тј. да Св. Дух произилази и од сина, имају чистилиште, служба је на латинском језику, уведен је целибат за свештенство).

6. НОРМАНИ, САРАЦЕНИ И МАЂАРИ

Најезда северних Германа, Нормана, доводи до оснивања нових држава у Европи и убрзава образовање феудалног система на Западу, где племство преузима одбрану сељака, пошто је државна власт била немоћна. Зато сељак прима извесне обавезе и постаје кмет.

Нормани („северни људи“) крајем VIII и у IX веку на својим чамцима нападају са Скандинавије западну Европу и пустоше је (Викинзи), прелазе на Исланд, Гренланд и Лабрадор (око 1000). Долазе Сеном до Париза и опседају га, али без успеха (885—886). Једна група Нормана, под Ролоном, настани се око ушћа Сене (912), прими хришћанство и призна власт француског краља (Нормандија). Неки од њих пређу у XI веку у јужну Италију и оснују тамо своју државу (Роберт Гвискард). Нормани освајају и Русију (Варјази) и организују тамо државу (Рурик).

Мађари, народ монголске расе, под својим вођом Арпадом пређу из јужне Русије у Панонију (896), разоре Моравску (906) и пустоше Немачку. После страшног пораза код

Аугзбурга (955) престану са њим животом и одају се земљорадњи. Св. Стеван (995—1038) искрсти све Мађаре и уреди цркву (надбискупија у Острогону). Крунише се и за краља („круна Св. Стевана“).

Сарацени освоје Сицилију и јужну Италију, одакле нападају на околне земље (напад на Рим 849 г.; пустошење далматинске обале, Провансе итд.).

7. НЕМАЧКА (843—1125). БОРБА ОКО ИНВЕСТИТУРЕ (1074—1122)

Отон I обнавља римско царство (962). Немачки цареви теже да загосподаре Италијом и Римом, те занемарују Немачку. Слабење папства у 11 веку и тежња папа да издигну духовну власт изнад световне доводи до оштрог и дугог сукоба папа и немачких царева.

Лудвик Немачки верденским уговором (843) добија Немачку, која се отада развија као самостална држава. Са Лудвиком Дететом изумре у њој династија Каролинга (911). Хенрих I (919—936), саски војвода, заснива саску династију (до 1024), ојача краљевску власт у Немачкој, освоји Брањбор, покори Чехе, потуче Мађаре код Риаде (933). Отон I Велики (936—973) ствара од племенских војвода државне органе, даје војводска звања својим рођацима, опатима, бискупима и надбискупима, који постају и световни госпо-

962

дари. Маркгроф Геро покори Полабске Словене, а пољски кнез Мјечислав призна немачку власт. Отон страшно потуче Мађаре код Аугсбурга (955), те се ови окане проваљивања у Немачку. Године 962 крунише га у Риму папа за римског императора. Ову титулу носе немачки владаоци све до 1806 год. („Свето римско царство немачког народа“). Папе долазе у зависност од цара, који потврђује њихов избор. Отон II (973—983) даде Источну марку (976) Леополду Бабенбергу. Отон III (983—1002) тежи да освоји Италију и да пренесе престоницу у Рим. Хенрих II (1002—1024) прво носи титулу „краљ римски“, затим се крунише у Риму за цара. Ојачава краљевску власт. Са њиме изумире саска династија

1024

(1024). Франконска династија (1024—1125) завлада са Конрадом II (1024—1039), који ослаби велике вазале, ослања се на министеријале и придружи царству Бургундију (Арелатску краљевину, 1033). Хенрих III (1039—1056) нагна Пољску, Чешку и Мађарску да признају његову власт: Немачка достиже највеће пространство. Стара се да заведе ред у католичкој цркви, укида шизму и сам пославља папе. Хенрих IV (1056—1106) заплете се у оштар сукоб са папом Гргуром VII (1073—1085) око инвеституре. У X и XI в. папе су зависиле од немачких царева који су их потврђивали. У цркви влада расуло, неморал, симонија (продавање звања) и николаизам (женидба свештенства). Борбу за реорганизацију цркве поведоше калуђери манастира Клини (Cluny,

код Лиона). Калуђер Хилдебранд дође до великог утицаја у Риму за време папа Лава IX и Николе II, заведе да папу бира колегијум кардинала, да би сузбио утицај римског племства (Латерански сабор 1059). Кад постаде папа, као Гургур VII (1073), забрани симонију и николаизам и заведе свуда строг надзор, шиљући своје легате у поједине земље. Забраном ланчке инвеституре (свештеници не смеју примати духовна звања од световних лица) дође у сукоб с Хенрихом IV, који продужи и даље да поставља сам бискупе, јер су ови у исто време били и световни кнезови. Папа му запрети анатемом, али он сазове у Вормсу сабор оданих бискупа, који збаце Гргура VII. Гргур баца анатему на цара и ослободи његове поданике заклетве на верност. Како Хенриха почеше напуштати присталице, он сиђе у Италију, по зими, и измоли од папе опроштај у Каноси (1076). По повратку у Немачку отпоче опет борба са Гргуром VII. Овај га опет искључи и помаже против-цара Рудолфа Швапског, док Хенрих постави против-папу Клемента III Виберта, освоји Рим и опседе Гргура VII у Анђеоској тврђави. Папу избави Роберт Гвискард и одведе на југ, где Гргур умре у Салерну (1085) као изгнаник. Наследници Гргура VII продуже борбу коју доврши тек Хенрих V (1106—1125) Вормским конкардатом (1122). Свештеници бирају бискупе и опате, папа им даје духовну инвеституру (знак палица и прстен), а цар световну инвеституру за земље које добијају као лено (знак скиптар).

8. ЕНГЛЕСКА

У 9, 10 и 11 веку продиру у Енглеску Данци и Нормани. Тек са Виљемом Освајачем престају инвазије (1066) и почиње коначно формирање енглеског језика и народа.

Егберт, краљ Весекса, уједини Хептархију (око 830) и прозове се краљ Англа (rex Anglorum, отуда *Енглеска*). У другој половини 9 в. страда Енглеска од инвазије Нормана. Алфред Велики (871—901), прво потиснут од Нормана сасвим на југ, успева да их потуче и обнови државу. Подиже градове и морнарицу, штити књижевност и уметност, уређује управу (грофовије, витенагемот). После њега опет почиње продирање Данаца у Енглеску. Краљ Етелред II изврши покољ свих Данаца (*Данско вечерње, 1002*), што изазва нову најезду. Енглеска би приморана на плаћање данка (*даненгелд*). Кнут Велики, краљ Данске и Норвешке, завлада и Енглеском (1016—1035). Поступа благо са Англосасима. После смрти његових синова одвоји се Енглеска од Данске и изабра за краља Едуарда III Исповедника (1041), Етелредовог унука, са којим изумре стара енглеска династија (1066). Виљем Освајач, нормандиски војвода пређе са војском (60.000) у Енглеску, потуче краља Харолда код Хастинкса (1066) и завлада Енглеском; раздели земљу својим војницима. У Енглеску продири француски језик.

9. ФЕУДАЛИЗАМ

Феудализам постаје услед слабости државне власти и опште несигурности. Богатији и јачи примају се заштите слабијих, али им зато ограничавају слободу и искоришћују их економски. Појединци присвајају суверена права; краљ је само у теорији врховни сизерен, у ствари нико га не слуша. Приватни ратови и брутална сила царују.

После Карла Великог на Западу владарска власт сасвим слаби и државна права прелазе на племство. Државе се распадају у безброј ситних суверених области. Краљ се сматра само као врховни сизерен и он даје земљу на уживање (*феуд, лено*) својим васалима који могу дати део земљишта као лено својим потчињеним васалима, чији су они сизерени итд. Тако настаје *феудална хиерархија* (војводе, маркизи, грофови, витезови). Племићи могу имати и земљу којом потпуно слободно располажу (*allodium*). Вазал полаже сизерену заклетву, а од овога добија лено (инвеститура). Дужности вазала: помаже сизерена у рату, плаћа откуп ако је овај заробљен, даје мираз његовој кћери итд. Права: приходи од феуда и сељака, лов, риболов итд. Властела подиже многобројне замкове, бави се ловом, приватним ратовима између себе, пљачкањем путника и суседа итд. У почетку племство живи врло примитивно, доцније, нарочито утицајем Истока за време Крсташких ратова, цивилизује се и развија се *витештво*. Приређују се бојне игре, турнири. *Витезови*

луталице иду од замка до замка као певачи (трубадури, Minnesänger) и чине разне подвиге. Витез прима нарочито васпитање као паж и штитоноша код неког племића, који га затим свечано производи за витеза. Витештво цвета нарочито у 12 и почетку 13 века. Пред крај овога века почиње да пропада (Raubritter).

Сељаци су везани за земљу сењера (glebae adscripti) и без личне слободе (серви), кулуче, дају део прихода (до $\frac{1}{3}$), издржавају сењера кад дође у село (descensus), плаћају порез на личност и земљу (ценз) итд. Слободних сељака је врло мало. Број њихов расте од крсташких ратова, када се многи серви откупљују. Пред крај средњег века сељаци западају у беду (порези држави и цркви, феудалне дажбине). Отуда честе сељачке буне (жакерије, лоларди), врло сурово угушиване.

Грађани су такође били серви, али када су се обогатили откупљују се од сењера или се буном ослобађају и постају слободни. Занатлије исте струке удружују се у цехове. Ради се по строго утврђеним прописима (у почетку се добија у солидности израде, доцније то спречава сваки напредак). Трговина и занати процветају за време крсташких ратова. Најбогатији су били градови у Фландрији (тканине), Италији (свиларство, стакларство, трговина са Истоком: Млеци, Ђенова, Фиренца итд.), Немачкој (Ханза). Трговину спутавају многе царине и намети сењера, разбојници, рђави путеви, лажан новац итд. Богатији градови образују, посебне ре-

публике (комуна) и управљају сами собом војска, закони, управа). Најбогатије породице образују градско племство (патрицији), које приграби сву власт у општини.

10. СЛОВЕНИ

У најстарије време Словени су живели поцепани на племена и обожавали су природне појаве као и остали Индоевропљани. За време сеобе народа један део Словена продире на запад до Елбе, а други на југ на Балканско Полуострво.

Словени (Венеди) живели су првобитно између Карпата, Висле, Дњепра и Дњестра. Уређење: племе (старшина жупан) подељено у братства. У средини жупе град. Вера: обожаване природних сила. Перун, громовник; Дајбог, сунце; Сварог, бог светлости; Велес, стада; Стрибог, ветра; Морана, богиња смрти; Лада, пролећа итд. Словени споро напуштају племенско уређење и образују државе. Прве њихове државе образују странци (Бугари, Варјази). За време Сеобе народа селе се на запад (Полабски Словени, Чеси, Моравци) и на југ (Јужни Словени), док неки остају у старој отаџбини. Први покушај за стварањем велике словенске државе учини кнез Само (623—658), који ослободи аварске власти Словене у дан. Чехословачкој, покори полабске Словене и Словенце, победи војску франачког краља Дагоберта код Вогастисбурга. По његовој смрти распаде се одмах његова држава.

Матић Јован
мат.
1942

- 843** Моравска држава. Кнез Мојмир владао је у Моравској око 843 год. Он освоји и Словачку, протеравши нитранског кнеза Прибину, који доби од Лудвика Немачког земље око Блатног Језера и сагради престоницу Блатно (Urbis Poludarum). Мојмира збаци Лудвик Немачки и постави за кнеза Растислава (846—870). Овај замоли Михаила III, византског цара, за словенске мисионаре и он му посла Константина (Ђирила) и Методија, браћу из Солуна. Константин створи прву словенску азбуку, глаголицу, и преведе свете књиге на словенски (863). Због отпора немачког свештенства морала су браћа ићи у Рим, где папа одобри словенску службу. Ђирило тамо умре (869), а Методије се врати натраг поставши епископ. За владе кнеза Сватоплука (871—894) продужи Методије рад на ширењу хришћанства на словенском језику све до своје смрти (885). После његове смрти нитрански епископ Вихинг протера његове ученике, који се склоне на Балк. Полуострво. Сватоплук заузме и земље Коцеља, Прибининог сина, затим покори западну Галицију, Шлеску и Лужичке Србе. Када он умре настаде борба око престола између његових синова, те Маџари лако сруше моравску државу (906).

906 Чеси. Карло Велики присили Чехе на плаћање данка (805), а доцније и кнез Сватоплук, Кнез Венцеслав (921—929) мораде признати власт немачког краља Хенрика I. Њега убије брат Болеслав I (929—967), који покуша да се ослободи Немаца, али га примора

на покорност Отон I. Болеслав оте Маџарима Моравску и део Словачке, а Пољацима Шлеску и Краково. Болеслав II оснује бискупију у Прагу (973) и централизује државну управу. После њега ослаби Чешка и признаје власт пољску (Болеслава Храброг). Бретислав II (1034—1055) ослободи се Пољака и оте Маџарима Моравску. Пред смрт заведе сениорат тј. да најстарији Премисловић наслеђује престо. Вратислав II доби само за себе краљевску титулу (1086) и титулу царског пехарника.

Пољаци. Мјечислав, из породице Пјастовића, прими хришћанство и оснује бискупију у Познању (око 960). Признаје власт Отона I. Болеслав I Храбри (992—1025) покори Померанску, Црвену Русију, Чешку и Моравску. Гнезно постаде седиште надбискупа. Пред смрт крунише се Болеслав за краља. После њега распаде се велика пољска држава. Болеслав II Смели доби од Гургура VII краљевску круну (1076). Болеслав III подели државу на 4 сина: најстарији доби земљу око Кракова и титулу велики кнез. Отуда честе борбе око престола.

11. РУСИ

Нормани уједињују источна словенска племена и стварају руску државу. Руси примају хришћанство од Византије и потпадају под њен културни утицај.

862 Рурик са два брата и дружином Нормана (Варјази) загосподари Новгородом (862, по Несторовој хроници) и оснује државу. Његов наследник Олег (879—913) пресели престоницу у Кијев, те Русија долази у врло тесне везе са Византијом. Он пустоши византиске земље и напада Цариград (907). Игор (913—945) са Печенезима опседа Цариград (944). Олга, његова жена, влада у име сина Свјатослава и прима у Цариграду хришћанство. Свјатослав (964—792) победи Казаре, освоји Бугарску, али га из ове истера Јован Цимискије (972). При повратку погине од Печенега. Владимир освоји од Византије Херзон, ожени се Аном, сестром Василија II, примивши прво Хришћанство, затим искрсти многе Русе и прогони стару веру. После борбе око престола између његових синова завлада Русијом Јарослав (1015—1054). Он уреди цркву, оснива епископије, подиже цркве (Св. Софија у Кијеву), потуче Печенега, поврати од Пољака Црвену Русију и издаје законик Рускаја Правда. Пред смрт подели државу синовима: најстарији доби Кијев и титулу велики кнез. Тако се Русија распаде на више кнежевина у којима владају Руриковићи.

12. ЈУЖНИ СЛОВЕНИ

У првој половини VII века Словени насељавају цело Балканско Полуострво. Бугари покоре Словене између Дунава и Балкана и створе моћну државу, која тежи да сруши Византију, али најзад подлегне у борби са њоме. Срби и Хрвати тек у IX веку стварају прве државе.

Бугари, народ монголске расе, под каном Аспарухом пређу преко Дунава (679) и освоје земљу између Балкана, Дунава, Искра и Црног Мора, покоривши ту већ насељена словенска племена, којима наметну временом своје име, али приме од њих језик. Крум (802—814) освоји Софију (809) и прошири државу до Срема, Охрида и Солуна. Византиски цар Никифор погине у боју са Крумом (811), који 813 г. освоји Једрене и удари на Цариград. Омортог (814—832) ратује са Франачком (побуна Тимочана и Браничеваца). Борис (853—888) покрсти Бугаре (кум Михаило III, виз. цар) и добије аутономну архиепископију (870). Прими ученике Тирила и Методија, који утврде хришћанство и словенску службу. Симеон (893—927), васпитан у Цариграду, тежи да замени Византију, која против њега позива у помоћ Маџаре. Прогласи се за цара Бугара и Грка, а свога архиепископа за патријарха. Освоје и Србију. Улепшава престоницу Преславу и помаже књижевност. За владе његовог слабога сина Петра (927—969) Бугарска нагло слаби. Часлав ослобађа Србију (931), кнез Никола Ма-

972 кедонију, шири се богомилство, проваљује у Бугарску руски кнез Свјатослав. Јован Цимискије уништи Бугарску (972), која остаје под Византијом све до 1185 год.

Срби. Властимир (око 850) одбије Бугаре од Рашке. Мутимир (863—91) призна власт Василија I и искрсти све Србе. После њега мењају се брзо владари: Петар Гојниковић (892—917), Павле Брановић (927—23), Захарије Прибисављевић. Овога прогнају Бугари и покоре Србију (924). Часлав обнови и прошири државу (931—960). После њега српске земље осваја Јован Цимискије.

Стеван Војислав (1036—1051) ослободи Зету, Требиње и Хум, уништи византиску војску (1042). *Михаило* (1051—81) добије самосталну надбискупију у Бару (1067) и краљевске знаке од Гргура VII (1077), помаже устанак у Македонији (1073, Бодин цар). *Бодин* (1081—1101) освоји Рашку (вел. жупан *Вукан*) и Босну, дочекује крсташе у Скадру. После њега слаби Зета.

Хрвати. *Људевит Посавски* (819—22) диже буну у Сиску против Франака, које помаже Борна. *Трпимир* (845—864), *dux Croatiae* (852), уређује двор као франачки. *Здеслав* (878—879) збаци франачку, а призна византиску власт. *Бранимир* (879—892) ослободи Хрватску од Византије, а цркву потчини папи. *Томислав* (око 910—930) сузбије Мађаре и освоји Панонску Хрватску, добије Далмацију и постаје краљ. Два сплитска сабора (925 и 928). *Држислав* (969—994), савезник Византије против Самуила, добија Далмацију и краљевске знаке. *Петар Кресимир* (1058—73), најмоћнији хрватски краљ, заузме Далмацију и Неретву. Сплитски сабор (1060), борба народне и латинске странке. *Димитрије Звонимир* (1076—89), плаћа Гргуру VII данак, окружује се Латинима. Коломан продире у Хрватску (*Racta conventa*, 1102).

ДРУГИ ДЕО

ДОБА КРСТАШКИХ РАТОВА
(1096—1270)

1. КРСТАШКИ РАТОВИ

Пад Јерусалима Селџуцима у руке (1071) назива велике верске ратове против Муслимана, у којима узима учешћа мноштво света са Запада и манифестује се необична снага вере и цркве. Хришћани нису успели да трајно ослободе Јерусалим, али су ови ратови били од огромног значаја за развој трговине, друштва и културе у западној Европи.

I рат. Папа *Урбан II* на сабору у Клермону (1095) проповеда рат за ослобођење Исусовог гроба. *Петар Амиенски* распаљује масе. Већ 1096 крене велика гомила људи, жена и деце под *Валтером Сансавоаром* и *Петром Амиенским* преко Угарске и Балкана у М. Азију, али их Селџуци униште код *Никеје*. За овим је тек пошла уређена војска (вође: *Французи Готфрид Буљонски* и његов брат *Балдуин Фландриски*, *Рајмунд Тулушки*, *Роберт Нормандиски*; *Нормани из Италије: Боемунд Тарентски* и његов синовац *Танкред*). Крсташе се скупе у Цариграду, где се закупу на верност цару *Алексију Комнелу*, који их затим пребаци у М. Азију. Они освоје *Никеју*, разбију Турке код *Дорилеје* и освоје *Антиохију*, коју доби *Боемунд Балдуин* се

раније одвојио и основао кнежевину у Едеси. Једва 25.000 крсташа стигне до Јерусалима и освоји га на јуриш (1099). Готфрид Буљонски постаде „*заштитник Св. Гроба*“, али ускоро умре. Његов брат Балдуин (1100—1118) узе титулу краљ (*Јерусалимска краљевина*). У држави завлада феудализам. За одбрану државе оснивају се калуђерско-витешки редови (*храмовници или темплари, ред Св. Јована, доцније и немачки ред*).

II рат (1147—1149) изазва пад Едесе (1144). Св. Бернар Клервојски одушеви Конрада III, немачког краља и Луја VII, француског. Рат се заврши потпуним неуспехом.

III рат (1189—1193) изазва пад Јерусалима, који освоји Саладин, египатски султан (1187). Фридрих I Барбароса, немачки цар, пође преко Србије, Бугарске и Византије, али се удави у реци Салефу. Филип II Август, француски краљ, и Ричард Лавово Срце, енглески краљ, морем дођу у Палестину и опседну Акру. Филип се ускоро врати, а за њим и Ричард, пошто је уговорио са Саладином да хришћанима остане обала од Тира до Јопе и слободан приступ у Јерусалим.

IV рат (1202—1204) покрене папа Иноћентије III. Северно-француски, фландрски и талијански витезови погоде се са Млечима да их превезу преко мора, а место обећане награде у новцу освоје им од Мацара Задар. Царевић Алексије позва их одатле да крену на Цариград и врате престо његовог оцу Исаку Ангелу. Дужд Хенрих Дандоло одведе крсташе у Цариград, где поврате Исаку пре-

сто, али, како овај није могао исплатити обећану награду, крсташки заузму Цариград и оснују Латинско Царство (1204—1261). Балдуин Фландрски би изабран за цара, а остале вође добише поједине области (краљ солунски, кнез ахајски, војвода атински итд.). Највише користи извукоше Млечићи, који постадоше најјача сила у Сред. Мору. Од остатака Византије образоваше Грци у М. Азији Никејско и Трапезунтско Царство, а у Европи Епирску Деспотовину. Слабо Латинско Царство уништи никејски цар Михаило VIII Палеолог, заузевши Цариград помоћу Ђеновљана (1261).

V рат (1217) поведе угарски краљ Андрија II. Он освоји Дамиету у Египту, али се убрзо врати натраг.

VI рат (1228—1229) покрену немачки цар Фридрих II. Он доби уговором од султана Ел-Камела Јерусалим, Витлејем, Назарет и приморје од Сидона до Јопе и круниса се за јерусалимског краља¹. Јерусалим паде брзо опет Турцима у руке (1244).

VII рат (1248—1254) поведе Луј IX Свети, француски краљ. Он удари на Мисир, освоји Дамиету, али буде заробљен у бици код Мансуре, близу Каира. Пуштен је за велики откуп.

VIII рат (1270) поведе опет Луј IX, опседе Тунис, али ту и умре од куге.

Хришћани убрзо изгубе све земље на

¹ Ову титулу носили су немачки цареви до 1806 године. Од тада прелази она на аустријске владаре.

Истоку. Последњи њихов град, Акра одржа се до 1291 године.

Последице крсташких ратова: *јачање владарске власти* услед присвајања земаља изгинулих вазала, *побољшање положаја сељака, подизање грађанског сталежа*, нагли развој *трговине* са истоком (подизање Венеције, Ђенове, Пизе итд.) и *јак утицај културнијег истока*.

2. РАЗВИТАК ГРАДОВА

Услед тешке везе са Истоком, развија се трговина по Средоземном Мору и цветају нарочито приморски градови. Слободни градови развијају се и у северној Европи (Ханза).

Амалфи је први италијански град, који води врло живу трговину по Сред. Мору (од IX до XII в.). Пиза се подиже у 11 веку; за време Крсташких ратова оснива многе контоаре на Истоку. У 13 веку постискује је *Фиренца*, која постаје велики индустријски и банкарски град (тканине, флорини, банке). Управа је прво била у рукама племства, затим богатих грађана (од 1282). У 15 веку богата породица *Медичи* господари у *Фиренци*. *Ђенова* се нагло развија у 11 веку и оснива контоаре у Цариграду и на Истоку. Због помагања *Михаила VIII* при освајању Цариграда (1261) добије *Перу* и загосподари трговином преко Црног Мора. Преко колонија *Кафе* и *Солдаје* тргује са Индијом, Кином и Персијом (*Пут свиле*). У 14 в. слаби због ривалства са Венецијом.

Венецију заснивају бегунци испред *Хуна* и *Лангобарда*. У 8 веку *Млечани* сами бирају *дужда*, а потврђује га *Византија*, под чију власт потпадају. Венеција постаје за 4 крсташког рата велика поморска сила захваљујући *Хенриху Дандолу*. У 15 веку коначно загосподари *Далмацијом* и *залеђем Венеције*. Трговина са *Сиријом* и *Александријом* била је у њеним рукама (*Пут зачина*). *Млечи* постају велики индустријски и банкарски центар. Од проналаска *Америке* и пута за *Индију* почињу да опадају. Самосталност им уништи *Наполеон Бонапарт* (1797).

Комуне. Становници градова зависили су у почетку од својих сењера, али са богаћењем градова јавља се тежња за слободом. Грађани успевају да извојују, буном или новцем, слободу загарантовану повељом и постају слободне општине — *комуне*. Ове имају своју општинску кућу, заставу, печат, војску, своје судове, скупштину грађана итд. *Цехови*. Занатлије истог заната удружују се у *цехове*. За сваки занат постоје строги прописи (рад само у дућану, при дневној светлости, према тачно одређеним прописима). Мајстор постаје тек онај, који је више година провео као шегрт и калфа. Ван цеха није нико могао да врши какав занат. *Ханза*. У 13 в. немачки градови се групишу, ради заштите своје трговине у савезе (*Рајнски савез*, *Швапски савез*, *Ханза*). Ханза групише градове на Балтичком мору и развија врло живу трговину. Седиште јој је у *Либеку*.

3. КАТОЛИЧА ЦРКВА ОД XII ДО XV ВЕКА

У борби са Хохенштауфенима папе одnose победу, али подлегну у борби са Француском, чији краљ добија потпору свога народа. Ропство вавилонско и шизма још више смањују моћ папства, које је у 15 в. већ приморано да склапа уговоре, конкордате, са појединим државама и да трпи изузетан положај Хусита у католичкој цркви (компактати). Јављају се и претече реформације (Виклиф, Хус).

У 13 в. оснивају се тзв. просјачки калуђерски редови, Св. Фрања Асизки оснива ред францисканаца (фрањеваца), који мора да живе од милостиње. Св. Клариса уреди сличан женски ред Клариса. Шпанац Доминик Гузма оснује ред доминиканаца. Главна дужност им је проповед и исповедање, затим суђење у инквизицији и борба против јереси.

Папство. У 12 в. боре се папе са Римом, који тежи за слободом, комуном. Арнолд из Брешје протера папу Луција II и заведе републику (1143, сенат, конзули итд.), али ова брзо пропаде. Продужује се и борба са немачким царевима, који теже да загосподаре Ломбардијом (Ломбардска лига против Фр. Барбаросе, организује је папа Александар III).

Иноћентије III (1198—1216) потчини Рим непосредно папи, централизује управу, уреди црквене судове, постаје сизерен многих владара (краљева Двеју Сицилија, Арагоније, Португалије, Енглеске, Пољске и Угарске). Решава спор између Филипа Швапског и Отона IV у Немачкој, постаје татор Фридриха II, сицилијанског краља, прогони Албигуанце (Катар), јеретике сличне богомилима, који су

се намножили у јужној Француској; ове истреби крсташким ратом, а за истраживање и суђење јеретика оснива инквизицију (спаљивање јеретика). Покрнеу је 4 крст. рат и довео на немачки престо Фридриха II. Његови наследници воде огорчену борбу против династије Хохенштауфена и успевају да је униште.

Бонифације VIII дође у сукоб са француским краљем Филипом IV Лепим, забрањивши да владари намећу порезе свештенству. Филип на то забрани сваки извоз злата и сребра из земље. Папа изда булу *Unan sanctam* (папи припада поред духовне и световна власт, коју он делегира владарима и може је одузети кадгод хоће), затим прокуне Филипа IV. Овај пошаље канцелара Ногареа у Италију, где овај изненади и зароби папу у Анањиу (1303). Становници Анањиа ослободе папу, али овај убрзо умре. Папа Француз Клемент V настани се у Авињону, у јужној Француској, те папе постају потпуно зависни од француског краља (*Ропство вавилонско*, 1309—1377). Папе живе у Авињону раскошно и ударају нове намете (*резерват* тј. папе вуку приходе од непопуњених места; *анати*, право на приходе бискупа прве године, *експекатива* итд.). Гргур XI настани се стално у Риму (1377), што изазва после његове смрти Велику шизму (1378): француски кардинали изабери себи папу у Авињону, а римски у Риму. Француска, Шпанија, Португалија и Неапољ признају Авињонског папу, а остале државе римског. Због шизме

састане се сабор у *Пизи* (1409) и збаци обе папе, па изабере трећег. Како ни један није хтео да отступи било је сада 3 папе (нови у *Болоњи*). Сабор у *Констанци* (1414—1418) збаци све папе и изабере *Мартина V*, те поврати јединство цркве. Покушава и неке реформе (*reformatio in capite et in membris*), али без успеха. Осуди *Јана Хуса*.

Виклиф и *Хус*. *Џон Виклиф* († 1384), професор универзитета у Оксфорду, напада примат папе, целибат, трансупстанцију, тражи да извор догми буде једино Библија, преводи ову на енглески. Стекне много присталица међу сељацима, који се побуне (*lollardi*). Његову науку прихвати прашки професор универзитета *Јан Хус*, који проповеда на чешком, преуреди чешки правопис и изазива народни покрет против *Немаца*, чији професори и студенти напусте Праг и оснују универзитет у *Лајпцигу* (1409). Хус оде на сабор у *Констанцу* да брани своју науку; буде осуђен и спаљен, ма да је имао *salvus conductus* од *Сигисмунда*. Хусова смрт изазва буну у *Чешкој*. Хусити се поделе на *утраквисте* (каликстинце), умерене (више племство, универзитет, *Пражани*) и *таборићане*, који траже корените реформе у духу Библије и укидање *сталежа*. *Сигисмунд* покрене против хусита *крсташки рат*, али вођа *таборићана Жишка* одбије *Немце*. После *Жишке Прокопа Велики* опустоши суседне немачке земље. Сабор у *Базелу* преговара са хуситима и склопи *базелске компактате* (1436), којима је дозвољен *Чесима* причест у оба вида. *Утраквисти* га приме и с *каталицима* победе *таборићане*.

ТРЕЋИ ДЕО

СТВАРАЊЕ МОДЕРНЕ ДРЖАВЕ

1. ФРАНЦУСКА

Династија Капета (987—1328) успева, уклањајући феудалне господаре и увећавајући своје породично имање (*le domaine royal*), да уједини *Француску*. *Династија Валоа* довршује уједињење француских земаља и потискује *Енглеze*, чији су краљеви држали целу западну *Француску*. Пред крај средњег века краљевска власт простира се непосредно скоро на целу *Француску* и владалац управља скоро неограничено.

Када изумре француска грана *Каролинга* (987), великаши изабери за краља *Хуга Капета*, господара *Париза* и *Орлеана* са околином (*Иеде-Франце*). *Луј VI* заведе на своје домену ред (1108—1137). Саветник му је опат *Сижер*. *Луј VII* (1137—1180) доби уз жену *Елеонору* *Аквитанију*, али је изгуби, отеравши жену по повратку са *II* *крсташког рата*. *Филип II Август* (1180—1223) оте *Јовану Без Земље*, енглеском краљу, лена у *Француској* (*Нормандија, Мен, Анжу, Турен*) и победи код *Бувина* (1214) *Јовановог савезника Отона IV*, немачког цара. Тек сада краљ постаје најмоћнија личност у *Француској*. *Луј IX Свети* (1226—1270) подиже необично углед Фран-

пуске, заводи ред и правду, покреће VII и VIII крст. рат. *Филип IV Лепи* (1285—1314) сазива прву сталешку скупштину (*Les Etats-Généraux*), која га помаже у борби са Бонифацијом VIII (стр. 41), укида ред храмовника и присвоји му имање (1312), доноси салиски закон, по коме женски чланови династије и њихови потомци немају право на престо.

1328 Године 1328 изумре династија Капета, те буде изабран за краља *Филип VI* оснивач нове династије *Валоа* (1328—1589). Како је енглески краљ *Едуард III* претендовао на француски престо као потомак Капета по женској линији, изроди се између Француске и Енглеске тзв. *стогодишњи рат* (1337—1453). Енглези прво побеђују (код *Креса* 1346, *Поатјеа* 1356, *Азинкура* 1415), јер имају добру пешадију, а Французи недисциплиновану феудалну коњицу. Тек за владе *Карла VII* (1422—1461), — појавом *Јованке Орлеанке* (*Jeanne d'Arc*), која одушеви Французе за борбу, ослободи Орлеан, крунише краља у Ремсу, али буде заробљена од Енглеца и спаљена у Руану (1431), као вештица, — потисну Французи Енглеце, којима остаде само *Кале*, и доврше рат (1453). Тада доби Француска и прву стајаћу војску. *Луј XI* (1461—1483) победи моћнога војоду *Карла Смелог* и освоји *Бургундију*, наследи *Анжу* и *Провансу*, сина *Карла VIII* ожени наследницом *Бретање*, стеже племство, а ослања се на буржоазију, држи велику војску, заводи пошту, влада апсолутистички.

2. ЕНГЛЕСКА

Док је у Француској владарска власт бивала све већа, у Енглеској краљеви, који су, у 11 и 12 веку били скоро апсолутни господари, морају од 13 века да деле власт са парламентом, који контролише рад краљевих министара и одобрава скупљање порезе. Ипак после рата двеју ружа јача власт краљева, ма да ови не успевају да потпуно униште парламент.

Виљем Освајач (1066—1087) подели Енглеску својим војницима, заводи безбедност и влада скоро апсолутистички. Када изумре норманска династија (1154) постаде енглески краљ *Хенрик II Плантагенет* (1154—1189), који доби у Француској, поред ранијих поседа (*Нормандија*, *Мен*, *Анжу* и *Турен*), оженивши се *Елеонором*, распуштеницом *Луја VII*, и *Аквитанију*. Једнога сина ожени наследницом *Бретање*, те тако цела западна Француска дође под енглеску власт. Сабор у *Кларендону* ограничи повластице свештенства али се томе успротиви *Тома Бекет*, примас Енглеске, што плати главом. Папа натера најзад *Хенрика* на послушност. *Ричард Лавово Срце* (1189—1199) суделује у III крст. рату; погине у Француској. Наследи га брат *Јован Без Земље* (1199—1216), који дође у сукоб са папом *Иноћентијем III*, јер није хтео да призна новопостављеног контербериског надбискупа. Папа баци интердикт на Енглеску и присили *Јована* да се покори, да му плаћа данак и да га призна за сизерена. *Филип II Август* поседне лена енглеског краља у Фран-

цуској. Енглеско племство примора Јована да потпише *Велику повељу о слободама* (Magna charta libertatum, 1215), којом је Енглезима загарантована лична слобода, опорезивање само по пристанку и одупирање незаконитостима. Одбор од 25 племића пази да се одредбе повеље тачно примењују. **1215** *Хенрик III* (1216—1272) покушава да влада неограничено, али се барони побуне (вођа *Симон Монфор*) и натерају га да изда *Оксфордски статут* (1258, *парламенат* се састаје сваке треће године, надгледа рад чиновника, одређује порезу итд.). После новог рата између краља и племства, присили *Симон Монфор* краља да сазове парламенат (1265), у који уђоше поред претставника вишег племства, и заступници нижег (2 на грофовију), већих градова и 5 пристаништа (2 или 4). Лордови се за владе *Едуарда III* (1327—1377) одвоје у *Горњи дом* (звање наследно), а претставници грофовија и градова у *Доњи дом* (изборни посланици). После неуспеха у стогодишњем рату отпоче у Енглеској крвави *рат црвене и беле руже* (1455—1485) између присталица куће Ланкастра и куће Јорка. Рат се заврши победом *Хенрика VII Тјудора* (1485—1509) из породице Ланкастра. Енглеска је много страдала, племство сатрвено; краљ управља скоро апсолутистички и парламенат потпуно зависи од њега.

3. НЕМАЧКА

Тежња немачких царева да створе од Немачке јединствену и моћну државу, налази

на отпор немачких кнезова, које помажу и папе. Средином 13 века побеђују партикуларистичке силе, те се немачко царство распада у велики број суверених државица. Цар нема изван својих наследних земаља скоро никакву власт.

Конрад III, изабран за краља (1138), за снује нову династију *Хоенштауфена* (1138—1254). Против *Конрада* устаде *Хенрих Охоли* из породице *Велфа*. Немачка се подели на присталице *Велфа (Гвелфи)* и *Хоенштауфена (Гибелини)*, по замку *Weiblingen*). *Фридрих I Барбароса* (1152—1190) покуша да придобије *Велфе*, вративши сину *Х. Охолог, Хенрику Лаву*, *Баварску*, али га овај доцније изневери и буде лишен лена. У Италији покуша *Барбароса* да угуши комунални покрет; ломбардски градови са *Миланом* на челу, помогнути од папе *Александра III*, успевају да се одрже. После пораза код *Лењана* (1176) пристане на мир у *Констанци* (1183). Градови задрже слободу, али плаћају данак. *Хенрих VI* (1190—1197) ожењен *Констанцом*, наследником *Двеју Сицилија*, натера *Ричарда Лавово Срце* да га призна за сизерена и подиже Немачку до врхунца моћи. После изненадне његове смрти настаје у овој расуло и борба између *Хоенштауфена Филипа Швапског* и *Велфа Отона IV*. У борбу се умеша и папа *Иноћентије III* присвајајући право да он реши спор. После убиства *Филипа Швапског Отон IV* завлада сам, али убрзо дође у сукоб са папом и овај даде немачку круну *Фридриху II* сину *Хенрика VI*. *Фридрих* (1215—1250) обраћа више пажњу на *Две Сицилије* и занемари

Немачку, води VI крст. рат, и дуге ратове са папом. После *Конрада IV* (1250—1254) настаје у Немачкој безвлашће (*Interregnum*, 1254—1273). Изабрана су два владара, енглески принц Ричард Корнуалски и кастилиски краљ Алфонс X Мудри, али ни један нема никакве власти. Неред и насиље царују (*Faustrecht*). Расуло престаде тек избором

- 1273** *Рудолфа Хабзбурга* (1273—1291), који се одриче освајања у Италији и стара се да ојача своју моћ у Немачкој увећавањем породичног имања: од чешког краља *Премисла II* Отокара оће *Аустрију, Крањску и Штајерску*. За владе *Карла IV Луксембурга* (1346—1378) изведено је коначно уређење Немачке *Златном Булом* (1356): кнежеви постају потпуно самостални, цара бирају 7 изборника (надбискупи Мајнца, Триера и Келна, владари Чешке, Саске, Бранденбурга и Фалачке). Карло оснива Универзитет у Прагу (1348). Од *Албрехта II Аустриског* (1438—1439) бирају изборници редовно цареve из династије Хабзбурга докле год је постојало „Свето римско царство немачког народа“ (до 1806).

Швајцарска. Пракантони (*Ury, Schwytz* и *Unterwalden*), који су потпадали у 13 веку под власт хабзбуршких грофова, теже да дођу непосредно под царску власт и склапају савез.

- 1315** Победом код *Моргартена* (1315) извојују ослобођење од Хабзбурга. Савез се проширује (*Луцерн, Цирих, Гларус, Берн, Цуг*). Победа код *Семпах* (1386) осигура коначно Швајцарској независност. Вестфалским миром издваја се Швајцарска за увек из немачког царства у засебну државу (1648).

4. ПИРЕНЕЈСКО ПОЛУОСТРВО

Хришћани полако потискују Арабљане, док најзад крајем средњег века не униште и последњу њихову државу (1492). Вековна борба са Муслиманима развија код Шпањолаца витешке особине и верски фанатизам. Спајањем Арагона и Кастилије постаје Шпанија једна од најмоћнијих европских држава.

Кад су Арабљани победили Визиготе и освојили Пиренејско Полуострво, остадоше слободни једино хришћани у планинама северозапада где се образоваше две мале краљевине *Леон** и *Навара*. Када се у XI веку распаде Кордовски Калифат, створише хришћани још три државе: *Арагон, Кастилију и Португалију*. Арабљани изгубише постепено све веће градове (Толедо 1085, Сарагосу 1118, Кордову 1236, Севиљу 1244), тако да је од XIII в. њихова држава сведена на *Гренаду* са околном облашћу. Арагонски краљ *Фердинанд Католик* ожени се (1479) кастилиском краљицом *Изабелом*, те тако постаде моћна краљевина *Шпанија*. Фердинанд и Изабела униште маварску власт у Шпанији освојивши *Гренаду* (1492) и прогнавши последњег њеног владара *Боабдила*. Исте године откри и Хр. Колумбо Америку за рачун Шпаније, тако да ова улази у Нови Век као једна од најмоћнијих држава у Европи.

*Португалија***) се развила из једне маркгрофовије образоване 1094 год. У XII в. по-

*) Спојена са Кастилијом у првој половини 11 века.

**) Назвата по граду Портус Кале (*Portus Callorum*) данашњем Опорту.

стаје краљевина (1143) и временом стиче целу зап. обалу јужно од Минха. У 15 в. откривају Португалци обале Гвинејског Залива, *Рт Добре Наде* (1486) и најзад *Васко де Гама* пронађе пут за *Индију*, те Португалија прва од европских држава, заснива велико колонијално царство.

5. ВИЗАНТИЈА

У другој половини средњег века губи Византија своју културну и економску надмоћност према осталој Европи. Италијански градови узимају трговину са Истоком у своје руке и Млеци успевају чак и да привремено униште Византију (1204). Обновљена (1261), она никад више не достиже стару моћ. На њен рачун се снаже Бугари, Срби и Турци, док је ови најзад потпуно не униште (1453).

1071 *Алексије I Комнен* (1081—1118) дође на власт ускоро после великог пораза, који су Селџуци задали Византији код *Манзикерта* (1071) и успева да је спасе од расула; ратује успешно са *Бодином*, *Вуканом*, *Норманима Роберта Гвискарда*, *Печенезима*; помоћу крсташа поврати западни део М. Азије. *Манојло Комнен* (1143—1180), последњи велики владар Византије победи *Немању*, освоји *Босну* и јужну *Хрватску*, натера *Угарску* и *Сицилију* да признају врховну власт Византије и тежи, да као наследник римских царева, за господари Италијом. Убрзо после њега, за владе *Исака Ангела* (1185—1195 и *Алексија*

Ангела 1195—1203) Византија нагло слаби, те је крсташа без муке сруше и заснују *Латинско Царство* (1204—1261). Од остатака Византије образују Грци *Никејско* и *Трапезунтско Царство* у М. Азији и *Епирску Деспотовину* на Балк. Пол. *Никејски цар Михаило III Палеолог* успе да освоји Цариград (1261) и да обнови Византију, али ова више никада није могла да се опорави од задатог удараца. Растрзана унутрашњим раздорима, притешњена прво од Срба, а затим од Турака, била је најзад сведена само на Цариград и околину. Већ се султан *Бајазит* (1389—1402) спремао да освоји Цариград; пораз Турака код *Ангоре* (1402) продужи Византији живот још за пола века. Тек *Мехмед II* заузе Цариград (1453) и начини га својом престоницом. Последњи цар *Константин Драгаш* погибе браће своју престоницу.

6. ТУРСКА

Док су муслимани из Шпаније потпуно истиснути у 15 в., продиру преко Балкана у Европу нови освајачи, *Османлије*. Задахнути верским фанатизмом, добро организовани, предвођени способним султанима династије *Османове*, они брзо униште све балканске државе, које су се баш тада налазиле у расулу. Многобројни ренегати помажу полуномадским *Османлијама* да организују своју пространу државу.

Једна турска хорда под *Ертогрулом* настани се у 13 в. у северозападном делу М.

- Азије. Ертогрулов син *Осман* († 1326) прошири и оснажи своју државу и заузме *Брусу*, која постаде турска престоница. По њему ови Турци добише име *Османлије*. *Оркан* (1326—1354) освоји *Галипоље* (1354). *Мурат I* (1358—1389) освоји *Једрене* и учини га престоницом, потуче Србе на *Марици* (1371) и *Косову* (1389), где и погине. *Бајазит I* „Илдерим“ (1389—1402) натера Србију и Влашку на плаћање данка, освоји *Бугарску* (1393), победи западне хришћане и угарског краља *Жигмунда* код *Никопоља* (1396), али буде побеђен и заробљен код *Ангоре* (1402) од татарског хана *Тимур-Ленка* (Тамерлана). Међу његовим синовима настају крваве борбе око престола (*Сулејман*, *Муса*, *Мехмед*). *Мехмед I* (1413—1421) обнови јединство државе. *Мурат II* (1421—1451) освоји привремено Србију, али је врати *Ђурђу Сегединским миром* (1444), потуче угарско-пољског краља *Владислава* код *Варне* (1444) и *Јована Хуњадија* на *Косову* (1448). Безуспешно опседа *Кроју*, коју брани *Скендер-бег*. *Мехмед II* „Ел Фатих“ (1451—1481) освоји *Цариград* (1453), Србију (1459), *Трапезунтско Царство* (1462), *Босну* (1463), *Албанију* и целу *М. Азију*. *Селим I* (1512—1520) освоји *Мисир* (1517) и постаде *калиф*.

Уређење. Турска је деспотска монархија. Султан (падишах) је извор све власти. Сви поданици су његови „робови“. Снага државе лежи у одличној коњици (*спахије*, који добијају *лена*, *тимаре* и *зијамете*) и пешадији (*јаничари*), одлично дисциплинованој и пот-

пуно оданој султану. Европским областима заповеда румелиски, а азиским анатолски беглер-бег. Ради саветовања сазива султан *диван*. Управа је врло проста, безбедност велика, те се раја не буни.

7. ЈУЖНИ СЛОВЕНИ

Бугари обнављају своју државу, али ова не достиже моћ Симеоновог царства. Србија постаје најмоћнија држава на Балкану и тежи да наследи Византију. Османлије уништавају у 14 и 15 веку све балканске државе.

Бугари. Два брата *Петар* и *Асан* ослободу Бугарску помоћу *Кумана* од Византије (1185) и обнове државу (престоница *Трново*). Обојица погину од бољарске завере и на престо ступи трећа брат *Калојан* (1197—1207), који необично оснажи Бугарску и успешно ратује против Угарске и Латинског Царства. Од папе *Иноћентија III* добије краљевску круну (1204). Погинуо је под Солуном. *Јован Асан II* (1218—1241) победи епирског деспота *Тодора Ангела* код *Клокотнице* (1230) и поседе *Македонију* и *Албанију*. И Србија, у којој дође на престо *Асанов зет Владислав*, потпаде под утицај Бугарске, тада највеће силе на Балкану. После *Асана II* ослаби Бугарска, а убрзо изумре и династија *Асана* (1258). Последњу династију заснује *Михаило Шишмановић* (1323—1330), који погине код *Велбужда* (1330), у борби против *Ст. Дечанског*. *Јован Александар* (1331—1371) био је

веран савезник цара Душана и дао му је сестру Јелену за жену. Бугарска страда тада много од верских раздора (богумили) и Турака. Александар даде сину *Страцимиру* западну Бугарску са Видином, а *Шишману* средњу Бугарску са Трновом. На североистоку управљао је независно *Добротич* (отуда „Добруца“). Турци без муке освоје Бугарску

1393 (Трново 1393, Добруца 1394, Видин 1396).

Срби. Рашки велики жупан *Стеван Немања* (1168—1196) учвршћује православље, протеравши богумиле и обезбеђује независност Рашке (Мађари, Фридрих Барбароса). Сазидо је Студеницу и Хилендар († 1200). Његов син *Стеван Провенчани* (1196—1227) бори се са старијим братом Вуканом, добија од папе краљевску круну (1217), а од никејског патријарха аутокефалну архиепископију (1219). *Радослав* (1227—1233) је под утицајем таста Тодора Ангела, а *Владислав* (1233—1242) *Асана II*. *Урош I* (1242—1276) премести архиепископију из Жиче у Пећ, прима Сасе, отвара руднике и кује новац. Ожењен Францускињом Јеленом. Збаци га син *Драгути* (1276—1282), који због гриже савести и неуспеха у рату са Византијом уступа престо у Дежеву брату *Милутину* (1282—1321). Овај осваја велики део Македоније, прогна са Драгутином Дрмана и Куделина из Ждрела, победи видинског кнеза Шишмана, ослепи због побуне сина Стефана и пошаље га у Цариград. Сазидо је Грачаницу и Бањску. *Стеван Дечански* (1321—1331) ратује са братом Константином и Драгутиновим сином Владиславом, изгуби Хум, али победи Бугаре код Велбужда (1330). *Душан* (1331—1355) збаци оца, освоји остатак Македоније, Арбанију и северну Грчку, крунише се у Скопљу (1346) за цара „Србљем и Грком“ и установи патријаршију. Изда законик (1349 и 54). Цар *Урош* (1355—1371) не може да одржи јединство државе (Синиша, краљ Вукашин, деспот Угљеша, Константин и Драгаш Дејановићи, Никола Алтомановић, 3 брата Балшића итд.). Вука-

шин и Угљеша погину код Чрномена на Марици (1371). Вукашинов син Марко (1371—95) плаћа Турцима данак и погине помажући им на Ровинама (1395). *Кнез Лазар* (1371—1389) обнавља српску државу, победи са баном Твртком Н. Алтомановића (1373). Турке потуче код Плочника (1386), али изгуби битку и живот на Косову (1389). Лазарев син *Стефан* (1389—1427) плаћа Бајазиту данак и помаже га војском на Ровинама (1395), код Никопоља (1396) и Ангоре (1402), затим доби од Византије титулу деспот, призна власт угарског краља Жигмунда и добије Мачву и Београд. Помаже књижевност и сазидо Манастију. *Ђурађ Бранковић* (1427—1456) сазидо Смедерево, уда кћер Мару за Мурата II, а Катарину за Уриха Цељског; изгуби државу (1439—41), али је доби натраг Сегединским миром (1444). После његове смрти униште Турци деспотовину (1459).

Босна потпада (од 1136) под утицај угарског краља (rex Ramae). Бан *Борић* помаже Угрима против цара Манојла. — *Кулин-бан* (1180—1204) допусти да се оснаже богумили (*патарени*). *Матија Нинослав* (1232—1250), ватрен богумил, сузбија утицај Мађара, нарочито после најезде Татара (1241). *Стеван I* Котроман ожени се Јелисаветом, ћерком краља Драгутина. *Стеван II Котроманић* (1323—1353) оте од Србије Хум и придружи и Усору, Соли, Завршје и Крајину. *Твртко I* (1353—1391) подели са кнезом Лазаром земље Николе Алтомановића (1373), крунише се, као потомак Немањића, у Милешеву за краља Србије и Босне (1377), освоји Далмацију до Задра и Јужну Хрватску и узме титулу „Краљ Хрватске и Далмације“. После њега слаби Босна, а осиле се великаши (Хрвоје Вукчић, Сандаљ Хранић, Павле Раденовић). Турци освоје Босну (1463) и погубе краља *Стевана Томашевића* (1461—1463). *Стеван Вукчић-Косача* (1435—66), господар Хума, прозва се херцег од Св. Саве (отуда „Херцеговина“). Његове синове, Владислава и Влатка, прогнају Турци и заузму Херцеговину (1482). *Зету (Црну Гору)*, у којој су завладали *Црнојевићи*, освоје Турци 1499.

Хрватска и Угарска. *Коломан* (1102—1116) ратује са Млцима због Далмације. *Андрија II* (1205—

1235) изда, присиљен од племства, Златну Булу (1222). *Бела IV* (1235—1270) страда од Татара на Шају (1241), али брзо обнови земљу и подиже градове. Око 1260 г. подели Хрватску на хрватско-далматинску и славонску бановину. Арпадова династија изумире 1301. *Карло I Анжујски* (1301—1342) зароби моћног хрватско-босанског великаша Младена Шубића (1322) и заведе бандеријални систем у војсци. *Лудвик Велики* (1342—82) оте Млетцима Далмацију (Задарски мир 1358), освоји Хум и Мачву. 1370 постаде и пољски краљ. *Жигмунд* (1387—1437) изгуби опет Далмацију, ратује са Турцима (1396, Никопољ) и помаже вазалну Србију. *Матија Корвин* (1458—1490), син Јанка Хуњадиа, отме Турцима Јајце и Сребрник и учини Вука Гргуровића деспотом. Године 1493 сатру Турци хрватско племство на Крбавском пољу.

8. РУСИЈА

Поцепана на више кнежевина, Русија не може да се успешно бори против Татара и потпада под власт Златне Хорде. Московски кнежеви ослобађају Русију од Татара (1480) и уједињују је.

Новгород се развија у врло моћну градску републику (градско веће поставља и збације кнеза, град има своју милицију, којом заповеда посадник) и постаје најважнији трговачки центар у североисточној Европи. Град броји до 300.000 становника.

Монголи, које је ујединио и образовао врло пространу и моћну државу Темучин („Цингизкан“), потуку Русе и Половце код реке Калке (1224) и опустоше јужну Русију. Бату, синовац Цингиз-кановог наследника Октаја, продре до Новгорода (1237), затим

освоји Кијев (1240) и опустоши Пољску, Угарску, Босну, Србију и Бугарску. По Октајевој смрти оснује у Кипчаку (око доње Волге) канат Златну Хорду (престоница Сарај), под чију власт потпадају руски кнежеви, од којих се сада нарочито истичу московски. Иван Калита (1328—1341) доби титулу велики кнез и право да прикупља данак за Татаре. Димитрије Донски (1359—1380) диже буну против Татара и разбије кана Мамаја код Куликова на Дону (1380, „Донски“), али не успева да ослободи Русију. Иван III Васиљевић (1462—1505) освоји Новгород (1478) и уједини скоро целу Русију, одрече данак Хорди и ослободи (1480). Ожени се Софијом, синовицом Константина Драгаша, те се московски владари почну сматрати наследницима Византије.

9. ПОЉСКА

Тевтонски ред потискује Пољску са Балтичког Мора и врши немачку колонизацију. Тек пошто се ујединила са Литвом (1386) успева Пољска да победи Тевтонце и да им одузме западну Пруску.

Слабост Пољске после Болеслава II искоришћују нарочито Немци, који колонизују обале Балтичког Мора. Немачки витешко-монашки ред Тевтоноца пресели се у Пруску, где шири хришћанство и насељава Немце (од 1226). Монголи страшно опустоше Пољску (1241), после чега се насели велики број Не-

маца по пољским градовима. *Владислав II Локјетек* (1303—1333) подиже углед Пољске сузбијајући успешно Чехе и Тевтонце. *Казимир III Велики* (1333—1370) заузме Црвену Русију и од Тевтонаца Кујавију, али се одрече Шлезије. Штитио је сељаке и наредио да се напише обичајно право. Подизао је градове и основао у Кракову универзитет (1364). Наследи га угарски краљ *Лудвик Велики* (1370—1382). Лудвикова кћи *Јадвига* уда се за литванског кнеза *Јагела*, који прими хришћанство и постаде пољски краљ као **1386** *Владислав III* (1386—1434). Удружени Пољаци и Литванци потуку Тевтонце код Грунвалда (1410). *Казимир IV* (1444—1492) отргне **1466** Тевтонцима миром у *Торну* (1466) западну Пруску, а источну им остави само као пољско лено. Пољска опет избија на море.

10. ЧЕШКА

Чешка не успева да изађе из оквира немачког царства. Њени краљеви постају изборници и она се развија као део немачког царства. Тек са хуситским покретом настаје реакција.

Чешка се сматра као саставни део немачког царства и чешки краљ је један од 7 изборника. *Отокар I* (1197—1230) уведе у наслеђу примогенитуру и добије од папе и од немачког цара признање краљевског достојанства. *Отокар II* (1253—1278) освоји Аустрију, Штајерску, Корушку и Крањску. Како није хтео да призна за цара Рудолфа

Хабзбурга, овај га нападне да му одузме Аустрију, Штајерску и Корушку. Напуштен од племства Отокар мораде уступити ове земље Рудолфу, а Чешку и Моравску задржи као немачко лено (1276). Ускоро обнови Отокар рат против Хабзбурга, али изгуби битку и живот на Моравском пољу (1278). Ускоро изумре династија Премисловића (1306), а завлада породица *Луксембург* (1310—1437). *Карло IV* (1346—1378) оснује у Прагу надбискупију (још као регент за владе очеље, 1344), универзитет у Прагу (1348), улепшава Праг, помаже земљорадњу, трговину, рударство и занате. Као немачки цар издао је Златну булу (1346). За владе *Већеслава IV* (1378—1419) избије хуситски покрет, који савлада тек његов син *Сигисмунд* (1436—1437). *Ђорђор Поћебрад* (1458—71), који је још за владе Владислава Посмрчета управљао Чешком у његово име (1440—1457), био је вођа Хусита. Због причешћивања у оба вида дође у сукоб са папом, који посла на њега угарског краља Матију Корвина.

11. КУЛТУРА ЗАПАДНЕ ЕВРОПЕ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Целокупна култура носи верско обележје. Свештенство је дуго времена једини образован друштвени ред. Доцније водећу улогу преузима витештво, а пред крај средњег века и буржоазија.

Схоластика. Филозофија је у Ср. Веку служила једино да поткрепи верске догме ка-

толичке цркве, те је према томе потпуно зависила од теологије („philosophia est ancilla theologiae”). Та филозофија назвата је схоластика. Проучавала су се дела *Аристотела* и *Платона*, али се и у њима траже докази за догме. Услед тога се развијала *дијалектика*. Схоластичари су се делили на *реалисте* и *номиналисте*. Највећи схоластичари били су *Пјер Абелар*, *номиналиста*, и *Тома Аквински* († 1274) чије главно дело „Summa theologiae” доводи у склад Аристотелову филозофију и хришћанство.

Мистичари проповедају да се до верских истина долази не разумом, него само чистим срцем и љубављу према Богу (Св. *Бернард Клервојски*).

Школе су постојале у почетку једино по манастирима. Од XII века почиње оснивање универзитета (Болоња, Париз, Падова, Праг, Лајпциг итд.) Школовање је било подељено на седам *Artes liberales* са два курса: *trivium* (граматика, реторика) и *quadrivium* (аритметика, геометрија, астрономија и музика).

Архитектура. Прво се развија тзв. *романски стил* (дебели зидови, мали прозори, масивни стубови; модел за цркве римске базилике). *Готски стил* преовлађује од 12 века (шиљаст лук, велики прозори са сликама на стаклу, многобројни украси, високи и витки торњеви). Најчувеније су грађевине овог стила *Notre-Dame* у Паризу, катедрала у Ремсу, Вестминстер у Лондону, црква Св. Стевана у Бечу.

ХРОНОЛОГИЈА

П Р В И Д Е О

313	Милански едикт	679	долазак Бугара на Балкан
325	Никејски сабор	711	битка код Ксереса
375	Долазак Хуна у Европу	717—740	Лав III Исауријанац
410	Аларих осваја Рим	732	Битка код Поатјеа
434—453	Атила	750	Абул Абас
440—461	папа Лав I	751	Пипин Мали краљ
451	битка на Каталаунском пољу	756	Кордовски калифат
455	Вандали освоје Рим	756	Оснивање папске државе
476	Пропаст Запад. рим. царства	768—814	Карло Велики
481—511	Клодвиг	768—809	Харун ал Рашид
493—526	Теодорих Велики	799	пропаст Авара
527—565	Јустинијан	800	обнављање Зап. рим. царства
532	Ника	802—814	Крум
534	Corpus iuris	814—832	Омортаг
568	Лангобарди	830	Егберт rex Anglorum
571—632	Мухамед	843	Верденски мир
590—604	папа Гргур Велики	843	Мојимир
610—641	Ираклије	846—870	Растислав
622	Хеџира	853—888	Борис-Михаило
626	Авари опседају Цариград	862	Варјаз
632—634	Абу Бекр	868—886	Василије I Македонац
634—644	Омар	881—894	Сватоплук
644—656	Отман	871—901	Алфред Велики
656—661	Алија		
661	Муавија		
661—750	Омајади		

879—913 Олег 885 смрт Методија	976—1025 Василије II Бу- гароубица
893—927 Симеон 896 Долазак Маџара 906 пад Моравске 911 изумиру немачки Каролинзи	983—1002 Отон III 992—1025 Болеслав I Храбри
912 Ролон	1000 Нормани пронала- зе Америку
912—959 Константин Пор- фирогенит	1002 Данско вечерње
913—945 Игор	1002—1024 Хенрих II
919—936 Хенхрих I Птичар	1015—1054 Јарослав Мудри
921—929 Венцеслав	1016—1035 Кнут Велики
929—967 Болеслав I	1024—1125 Франконска ди- настија
936—973 Отон I Велики 955 битка код Ауг- збурга	1024—1039 Конрад II
960 Мјечислав	1034—1055 Бретислав II
962 Отон I римски цар	1039—1056 Хенрих III
964—972 Свјатослав	1056—1106 Хенрих IV
969—976 Јован Цимискије	1059 Латерански сабор
971 пад Бугарске	1066 битка код Ха- стингса
973—983 Отон II 973 Прашка биску- пија	1066 папа Гргур VII Каноса
	1076 Вратислав II краљ
	1086 Вормски кон- кордат

ДРУГИ ДЕО

1071 Селџуци освоје Јерусалим	1189—1193 III крсташки рат
1095 Сабор у Клер- мону	1198—1216 Иноћентије III
1096—1099 I крсташки рат	1202—1204 IV крсташки рат
1099 Крсташи заузму Јерусалим	1204—1261 Латин. царство
1100—1118 Балдуин	1217 V крсташки рат
1144 Пад Едесе	1228—1229 VI крсташки рат
1147—1149 II крсташки рат	1244 Хришћани губе Јерусалим
1187 Саладин освоји Јерусалим	1248—1254 VII крст. рат
	1270 VIII крст. рат
	1291 Пад Акре
	1303 Анањи

1309—1377 Ропство вави- лонско	1414—1418 Сабор у Кон- станци
1378 Велика шизма	1436 Базелски ком- пактати
1409 Сабор у Пизи	
1409 Универзитет у Лајпцигу	

ТРЕЋИ ДЕО

987 Хуго Капет краљ	1215—1250 Фридрих II
987—1328 Династија Капета	1216—1272 Хенрих III
1066—1087 Виљем Освајач	1218—1241 Јован Асан II
1071 битка код Ман- зикерта	1226—1270 Луј IX Свети
1081—1118 Алексије Комнен	1226 Тевтонци у Пруској
1108—1137 Луј IV Дебели	1230 Битка код Кло- котнице
1137—1180 Луј VII Млади	1241 Најезда Татара
1138—1254 Дин. Хохеншта- уфена	1250—1254 Конрад IV
1143—1180 Манојло Комнен	1253—1278 Отокар II Пре- мисл
1143 Португалија краљевина	1254—1273 Interregnum
1152—1190 Фридрих I Бар- бароса	1258 Оксфордски статут
1154—1189 Хенрих II План- тагент	1261 Пад Цариграда бирани посланици у Парламенат
1176 битка код Ле- њана	1265
1180—1223 Филип II Август	1273—1291 Рудолф Хабзбург
1183 Мир у Констанци	1278 Битка на Морав- ском пољу
1185 Устанак Бугара	1285—1314 Филип IV Лепи
1185—1195 Исак Ангел	1315 битка код Мор- гартена
1189—1199 Ричард Лавово Срце	1323—1330 Михаило Шиш- мановић
1190—1197 Хенрих VI	† Осман
1195—1203 Алексије Ангел	1326 Оркан
1197—1207 Калојан	1326—1358 Едуард III
1199—1216 Јован без земље	1327—1377 Филип VI Валоа краљ
1204—1261 Латин. царство	1328 Дин. Валоа
1214 битка код Бувина	
1215 Magna Charta	1328—1589

1330	битка код Вел-бужда	1431	смрт Јованке Орлеанке
1331—1371	Јован Александар	1438—1439	Албрехт Аустријски
1346	битка код Кресиа	1444	Сегедински мир
1346—1378	Карло IV Луксембуршки	1444	Битка код Варне
1348	Универзитет у Прагу	1448	Битка на Косову
1356	битка код Поатјеа	1451—1481	Мехмед II Освајач
1356	Златна була	1453	Крај стогод. рата
1358—1389	Мурат I	1453	Пад Цариграда
1364	Универзитет у Кракову	1455—1485	Рат двеју ружа
1386—1434	Владислав-Јагел	1459	Пад Србије
1386	битка код Семпаха	1458—1471	Борбе Пољебрад
1393	Пар Трнова	1461—1483	Луј XI
1396	битка код Никопоља	1462	Пад Трапезунског царства
1402	битка код Ангоре	1462—1505	Иван III
1410	битка код Грунвалда	1463	Пад Босне
1413—1421	Мехмед I	1466	Мир у Торну
1415	Битка код Азенкура	1478	Пад Новгорода
1421—1451	Мурат II	1479	Спајање Арагоње и Кастилије
1422—1461	Карло VII	1480	Ослобођење Русије
		1485—1509	Хенрих III Тјудор
		1492	Пад Гранаде
		1512—1520	Селим I
		1517	Султан постаје калиф